

MENECMENT KİTABXANALARIN YENİ İDARETMƏ STRATEGİYASI KİMİ

Açar sözlər: kitabxana, menecment, kitabxana-informasiya menecmenti, kitabxana meneceri

Ключевые слова: библиотека, менеджмент, библиотечно-информационный-менеджмент, менеджер библиотеки

Key words: library, management, library and information management, librarian-manager.

Müasir dövrdə kitabxanaların idarəetmə sistemi dəyişən şəraitdən, yeni texnika və texnologiyaların tətbiqindən asılı olaraq daim təkmilləşir. Bu isə öz növbəsində idarəetmə üsullarının daha məqsədəuyğun variantlarının müəyyənləşdirilməsini və tətbiqini tələb edir. Menecment nəzəriyyəsi bu baxımdan, kitabxanalar üçün ən optimal idarəetmə vasitəsi hesab olunur.

Menecment ingilis dilində “management” sözündən götürülmüş, idarəetmə, bacarıq, qabiliyyət və öhdəsindən gəlmək mənasını verir (1.6-10).

O, öz inkişafına görə aşağıdakı təkamül mərhələlərini keçmişdir:

I. Elmi idarəetmə məktəbi (1885-1920)

Elmi idarəetmə məktəbi F.U.Teylor, Frenk və Liliya Qilbretlər və Henri Hanttın adı ilə bağlıdır. Bu müəlliflər öz tədqiqatlarını əsas etibarlı ilə istehsalın idarə edilməsinə həsr etmiş, idarəetmənin səviyyəsinin yüksəldilməsi üzərində çalışmışdılar.

Elmi idarəetmə məktəbinin yaradıcıları belə hesab edirdilər ki, müşahidə, təhlil və s. metodlardan istifadə etməklə bir çox əl əməyini təkmilləşdirmək mümkündür. Bu məktəbinin baniləri, görüləcək işi yerinə yetirmək üçün fiziki və intellektual səviyyəsi uyğun gələn adamları seçməyi lazım bilirdilər. Belə yanaşmada əsas element bu idi ki, daha çox məhsul istehsal edən adamlar, digər işçilərə nisbətən çox da mükafat almalıdırlar. Onlar həmçinin təcrübəli işçilərdən öyrənməyin də böyük əhəmiyyəti olduğunu qeyd edirdilər.

Bu məktəb:

- əl əməyinin yüngülləşdirilməsi;
- qısa fasilələr verilməsi;
- iş və vaxt normaları qoyulması;
- artıq iş üçün mükafat verilməsi;

-idarəetmə əməyinin fiziki əməkdən ayrılması proseslərini bərqərar etdi (1.10-26).

II. Klassik və ya inzibati idarəetmə məktəbi (1910-1950)

Bu dövrdə əslən fransız olan amerikalı sahibkar və tədqiqatçı alim Anri Fayol idarəetmə barədə ilk dəfə sistemli şəkildə nəzəriyyə irəli sürdü.

Anri Fayolun idarəetmə nəzəriyyəsinə əsas töhfəsi ondan ibarətdir ki, o, idarəetmə prinsiplərini sistemləşdirdi və bir neçə qarşılıqlı əlaqəli funksiyaları menecmentin universal funksiyaları kimi təqdim etməklə, onların tətbiqinə tam proses kimi baxdı. Bu funksiyalara misal olaraq: planlaşdırma, təşkilətmə, motivləşdirmə, nəzarət və marketinqi göstərmək olar (5. 34-35).

Bu məktəb:

- idarəetmə prinsiplərini;
- idarəetmə quruluşunu (strukturunu);
- idarəetmə funksiyalarını;
- menecmentin metodlarını;
- menecmentin üslublarını

elmi surətdə müəyyənləşdirdi və bərqərar etdi.

III. İnsani münasibətlər və ya davranış məktəbi (1930-1950)

Menecmentdə insani münasibətlər məktəbinin yaranmasında və inkişafında iki alimin-Meri Parker Follett və Elton Meyonu böyük xidməti olmuşdur. İlk dəfə xanım Meri Follett menecmenti “digər adamların köməyi ilə işin yerinə yetirilməsinin təmin edilməsi” kimi təyin etmişdir. A.Maslouya görə adamların işə münasibətləri və davranışları, tək iqtisadi maraqlarla yox, həm də müxtəlif tələbatlarla bağlıdır. Hər iki alim insanlar arasındakı münasibətlərin idarə edilməsi üsullarından istifadə etməyi məsləhət görürdülər. Bu üsullardan rəhbərlərin özlərinin bilavasitə daha təsirli rəftar etmələri, işçilərlə məsləhətləşmələr aparmaları, işçilərə bir-biri ilə ünsiyyət yaratmaq üçün daha geniş imkanlar yaratmağı və s. göstərmək olar.

Bu məktəb:

- psixologiya;
- ictimai münasibətlər;
- insan amili;
- hakimiyyət və nüfuz;
- motivləşdirmə (həvəsləndirmə);
- işin məzmunu və iş şəraiti;
- rəftar (qarşılıqlı münasibət) və sərəştə amillərini menecmentə gətirdi və onların nəzərə alınmasını zəruri etdi.

IV. Müasir idarəetmə və ya kəmiyyət məktəbi (1950-ci illərdən indiyə kimi)

Riyaziyyat, statistika, kibernetika, informatika elmləri və onlarla bağlı olan digər bilik sahələri menecment nəzəriyyəsinin inkişafında böyük rol oy-

namışlar. Riyazi üsulların və modellərin tətbiqi, sözün əsl mənasında, təşkilatın əməliyyat problemlərinə elmin tətbiqidir.

Müasir idarəetmə və ya kəmiyyət məktəbi modellərin qurulması, kompüterlərin tətbiqi, yüksək rabitə texnologiyası, iqtisadi-riyazi üsulların tətbiqini menecmentə gətirdi və çox böyük dəqiqliklə həyata keçirdi.

Bu məktəb:

- kibernetikanı;
- informatikanı;
- iqtisadi-riyazi üsulları və modelləri;
- kompüter texnologiyasını;
- mürəkkəb rabitə texnologiyasını və s. elmi-texniki yenilikləri bərqərar etdi.

Müasir dövrdə «menecment» termini altında daha çox rəhbərlik və təşkilati sistemlərdə təsərrüfat fəaliyyətinin idarə olunması prosesləri, perspektiv və cari planlaşdırma, istehsalın təşkili və məhsulun realizə olunmasının proqram-məqsədli idarəetmə sistemi xarakterizə olunur. Onun təşkili və idarə olunması aşağıdakı məsələlərin həllinə yönəldilmişdir:

- istehsalın və məhsulların rəqabətqabiliyyətinin təşkili;
- istehsal prosesinin təkmilləşdirilməsi;
- yeni elmi əsaslandırılmış texnologiyaların tətbiqi;
- məhsulun keyfiyyətinin artırılması;
- istehsal xərclərinin azaldılması.

Menecmentin məqsədi gəlir əldə etmə və ya onu artırılması, təsərrüfat fəaliyyətinin səmərəliliyinin yüksəldilməsi, bazar tələbatının ödənilməsi, sosial məsələlərin həlli vasitəsi kimi bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə olan bir neçə fəaliyyəti əks etdirir: Bunlar aşağıdakılardır:

- istehsalın (kollektivin) təşkili və idarə olunması;
- vəzifələrin qoyuluşu və təshih edilməsi;
- iş mərhələlərinin hazırlanması;
- qərarların qəbulu;
- kommunikasiyaların (informasiyanın metodları və ötürülmə formaları) qaydaya salınması;
- proseslərin tənzimlənməsi;
- informasiyanın toplanılması və işlənilməsi;
- işin nəticələrinə yekun vurulması.

Menecmenti həmçinin, fənlərarası sahə (idarəetmə təfəkkürü), idarəetmə bacarığı və təcrübəsi kimi də tərif etmək olar.

Son illər kimi bütün sferalarda olduğu kimi, kitabxana fəaliyyətində də menecmentdən geniş istifadə olunur. Bu gün kitabxana menecmenti yeni elmi fənn kimi kitabxanaların idarəetmə fəaliyyətinin müxtəlif aspektlərini açıq və çoxspektrli konsepsiyalar şəklində təqdim olunur (4).

Professor A.Xələfovun qeyd etdiyi kimi, "Müasir şəraitdə cəmiyyətimizdə bazar iqtisadiyyatının tətbiqi bütün sahələrdə olduğu kimi kitabxana işinin idarə edilməsi sahəsində də menecmentin tətbiqinə böyük ehtiyac meydana çıxarmışdır. Çünki kitabxana işinin idarə edilməsində elə sahələr var ki, bunlar menecmenti öyrənmədən, onun müddəalarından istifadə etmədən keçinə bilməz» (3.284).

Kitabxana sferasında menecment-bir yüksək intellektli şəxsin və ya təşkilati strukturun kompleks məqsədyönlü intellektual və təsərrüfat fəaliyyətidir. O, kitabxananın idarəetmə prosesini, onun fəaliyyətinin səmərəli təşkilini, kitabxanaçılar arasında funksiyaların və məsuliyyətin bölüşdürülməsini, kitabxana resurslarının (maddi-texniki, texnoloji, maliyyə, informasiya, kadr resursları) səmərəli seçimini və istifadəsini, çoxvariantlı kitabxanadaxili qərarların qəbul edilməsini, iş üslubunun müəyyən edilməsini və s. nəzərdə tutur. Qeyd etmək lazımdır ki, kitabxanaşünaslıqda «kitabxana menecmenti» termini «kitabxanaların idarə olunması»nın sinonimi deyil, inzibatçılıq, nəzarət anlayışlarını əvəz eləyən yeni bir anlayış kimi qəbul edilir.

Kitabxana işində «idarəetmə» və «menecment» terminləri yalnız ümumişlək mənada bir-birinin sinonimi hesab olunur. Kitabxanaşünaslıq sahəsinin terminlər sistemində bu anlayışların mənası bir-birindən fərqlənir. Kitabxana işinin idarə olunması özündə texniki, texnoloji obyektləri, iqtisadiyyatı və təsərrüfatlaşmanı əks etdirməklə daha böyük məna kəsb edir. Kitabxananın qarşıya qoyulmuş məqsədlərin həllinə yönəldilən və menecment prinsiplərindən istifadə edən idarəetmə metodologiyasının istifadəsi üçün isə «kitabxana menecmenti» termini daha məqsədəuyğun hesab olunur.

Bu fikir ilk dəfə öz əksini 1987-ci ildə Deli Universitetinin Kitabxanaçılıq və informatika fakültəsinin professoru K. Kumarın «Kitabxana inzibatçılığı və menecment adlı kitabında tapmışdır (7. 38-39).

1997-ci ildə isə D.Ueynqand «Müasir kütləvi kitabxanaların idarə olunması. İnkişaf strateqiyası» adlı kitabında sərt təbəçilik prinsipləri ilə daxili ierarxik struktura malik ənənəvi idarəetmə sistemi ilə yeni istehlakçıya istiqamətlənmiş idarəetmə metodunu müqayisə etmişdir. O qeyd edirdi ki, «menecerlər idarəetmə prosesini az irəliləyəbilən perspektivdən azad edib, yeni dəyişən mühitin tələbatını ödəmək və innovasiya fəaliyyətinin çiçəklənməsinə xidmət etmək imkanı əldə etmişlər» (9).

1990-cı illərin birinci yarısından başlayaraq, Rusiya kitabxanaşünas alimləri V.K.Klüyev, E.M.Yastrebova, İ.K.Djerelievskaya, S.P.Petrikina, N. İ.Tulina, İ.M.Suslova E.V.Klepper, Y.F. Çernyakova və b. kitabxana menecmenti konsepsiyasını işləməyə başladılar. Bu konsepsiyalar içərisində İ.M.Suslovanın elmi baxışları xüsusi yer tuturdu.

Professor Y.M.Suslova kitabxana menecmentinin mahiyyətini kitabxanaların idarə olunması sahəsində dünya nəzəriyyəsi və təcrübəsində

formalaşmış prinsiplər, funksiyalar və metodların tətbiq edilməsinin müasir konsepsiyası kimi xarakterizə edirdi (8.16-20).

Kitabxanalar mürəkkəb sosial-iqtisadi sistem kimi kitabxana menecmentinin obyektini hesab olunur. «Kitabxana menecmenti» termini ilə kitabxananın sosial-praktiki fəaliyyətinin xüsusi forması, bu sferanın öyrənilməsi və onun həyata keçirilməsi üçün praktiki tövsiyələrin işlənilməsi vəzifəsini həyata keçirən elmi fənn ifadə edilir. Kitabxana menecmentinin nəzəri fənn kimi spesifikasiyasını hər şeydən öncə onun praktiki məsələlərə istiqamətlənməsi müəyyənləşdirir. Bundan əlavə, kitabxana menecmentinin əsas özəlliyi ondadır ki, o menecmentin müxtəlif elm sahələri üçün işlənilib hazırlanmış elmi bilik və konsepsiyaların milli və xarici kitabxanaşünaslıqda geniş şəkildə istifadəsinə icazə verməklə, həm də fənlərarası xarakter daşıyır. Başqa sözlə, kitabxana menecmenti konsepsiyasında ideoloji və ya dar professional çərçivəli məhdudiyətlər yoxdur. Bu mənada da müasir kitabxanaların idarəetmə fəaliyyətində kitabxana menecmentinin təməlini bir çox elmlərin nailiyyətlərinin tətbiqinin nəzəri əsasları təşkil edir.

Kitabxana fəaliyyətinin idarə olunmasında menecmentin nəzəri və metodoloji mövqelərinin tətbiqi kitabxana sferasında baş verən mürəkkəb və birmənalı olmayan proseslərin obyektiv xarakteri ilə şərtləndirilən yeni idarəetmə qərarlarının yaratdığı axtarışdır.

Kitabxana menecmenti ilk növbədə, yalnız kitabxana işinə aid olan spesifik qanun və qanunauyğunluqları, bu qanunauyğunluqların hərəkət mexanizmini və aşkara çıxma formalarını öyrənir. Onun başlıca məqsəd və vəzifəsi kitabxanalarda mühafizə edilən informasiya daşıyıcılarından, kitabxanaların imkanlarına əsaslanmaqla bəşəriyyətin informasiya potensialından səmərəli istifadə olunmasını təmin etməkdən ibarətdir (3. 5).

Başqa sözlə, menecment kitabxananın daha az maddi, əmək və maliyyə ehtiyatlarından istifadə edərək səmərəliliyi yüksəltmək və mənfəəti artırmaq məqsədi ilə həyata keçirdiyi idarəetmə fəaliyyəti, bu idarəetmə fəaliyyəti ilə bağlı bütün funksiyaların, metodların, prinsiplərin, strategiyaların və formaların məcmusu kimi başa düşülür.

Menecment kitabxana sferasının öyrənilməsində və idarəetməyə dair praktiki tövsiyələrin hazırlanmasında mühüm rol oynayır. Menecment nəzəriyyəsinin aktiv şəkildə tədqiq olunması müasir kitabxanaşünaslığın bütün tərəfləri üçün stimulyerici əhəmiyyət kəsb edir. Bir tərəfdən kitabxanaşünaslığın ənənəvi elm sahələrində işlənilmiş əsas metodoloji mövqelərinin əhəmiyyətinin qiymətləndirilməsi üçün imkanlar açılır. Digər tərəfdən isə, yeni xüsusi metodoloji araşdırma tələb edən yeni problemlər meydana çıxır. Belə problemlərə əsasən stratejiyanın işlənilməsi, innovasiya proseslərinin idarə olunması, adaptasiya oluna bilən təşkilati

strukturların yaradılması, kitabxana fəaliyyətinin sosial-psixoloji aspektlərinin idarə olunması və s. şamil edilir. (6. 36-40)

Müasir idarəetmənin dünya menecmentinin nailiyyətləri əsasında kökündən dəyişməsi o qədər tələb olunan olmuşdur ki, ötən illər ərzində kitabxanalarda menecment konsepsiyasının inkişafı əhəmiyyətli nəticələr verməyə başlamışdır:

1. Kitabxana fəaliyyətinin idarə olunmasının problem məqamlarının həllinə yeni yanaşmalar aşkarlanmışdır.
2. İdarəetmə mexanizmlərinin yenidən təşkilinin konstruktiv yolları müəyyənləşdirilmişdir.
3. Elmi məktəb formalaşmışdır. Bu məktəb çərçivəsində bir sıra nəşrlər hazırlanmış və dissertasiyalar müdafiə olunmuşdur.
4. idarəetmənin tədrisi ilə bağlı ali məktəb proqramı yenilənmiş, kurslar yaradılmışdır. Bu kurslara əsas fənlərlə yanaşı, kitabxana-informasiya marketinqi, kitabxananın strateji menecmenti, idarəetmə sistemlərinin təşkilati inkişafı, kitabxanaların idarəetmə psixologiyası və s daxil edilmişdir.

İdarəetmə fəaliyyətinin ən uğurlu nümunələrini əks etdirən menecment nəzəriyyəsi daim inkişafda və axtarışdadır. O, kitabxanalarda biliklərin idarə olunmasının müasir streqiyası kimi böyük əhəmiyyətə malikdir. Buna görə də kitabxana menecmenti kitabxana-informasiya infrastrukturunun ayrılmaz sahəsi kimi daim təkmiləşdirilməli və prioritet idarəetmə strategiyasına çevrilməlidir.

ƏDƏBİYYAT

1. İmran A.M. Menecment: Dərslik. – B.: Nurlan.- 2007.- 268s.
2. İsmayılov X.İ. Kitabxana menecmentinin əsasları: Dərs vəsaiti.- Bakı Universiteti Nəşriyyatı. 2005.-197 s.
3. Xələfov A.A. Kitabxanaşünaslığa giriş: Dərslik: III hissə: Kitabxana işi haqqında təlim.-B.. 2003.
4. Кузоро К.А. Менеджмент и маркетинг библиотечно-информационной деятельности: опыт исследования отечественном библиотековедении.-Вестник Томского Государственного Университета (Культурология и искусствоведение).- 2011.-№ 2.
5. Основы менеджмента / Под ред. А. И. Афоничкина. — СПб.: Питер, 2007. - 528 с.: ил. - (Серия «Учебник для вузов»).
6. Сулова И.М. Ключев В.К. Менеджмент библиотечно-информационной деятельности: учеб. для вузов культуры и искусств / И.М. Сулова, В.К. Ключев; под общ. ред. И.М. Суловой; МГУКИ. - СПб.: Профессия, 2009.- 600 с.
- 7.Сулова И.М. Менеджмент библиотечно-информационной деятельности : учеб. Для вузов культуры и искусств / И.М. Сулова, В.К. Ключев ; под общ. Ред. И. М. Суловой ; МГУКИ.- СПб.: Профессия, 2010.- 600 с.
- 8.Сулова И.М. Библиотечный менеджмент: современная концепция управления // Библиотека.-1995.- №2.
- 9.Уэйнганд Д.Э. Управление современной публичной библиотекой. Стратегия развития. М.: Рудомино, 1997-222с.

О.АГАМИРЗАЕВ

**МЕНЕДЖМЕНТ КАК НОВАЯ СТРАТЕГИЯ УПРАВЛЕНИЯ
БИБЛИОТЕКОЙ**

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются теоретические и организационные вопросы информационно-библиотечного менеджмента.

O.AGAMIRZAYEV

**MANAGEMENT AS A NEW STRATEGY OF
GOVERNANCE BY LIBRARY**

SUMMARY

Theoretic and organizational questions of the information bibliographic management is considered in the article.